

әдебиет нұсқаларынан өздеріне қажет мағлұматтарды жинаған.

Сун шумақтары, XI ғасырда өзінің шарықтау шегіне жетті. Осы кезде «цы» жанрындағы тамаша туындылар, дарынды ақындардың қаламынан туған. Осы жанрдың негізін қалауға ат салысқан алтын қазықтардың бірі болып табылатын, Қытай әдебиетінің сиқыршысы ақын – қыз Ли Цин Чжао.

Көркем сөз майданында, жазушыға, еркекке, әйелге, картқа, жасқа деп шектеліп қойылған саржайлау да жоқ, құлазығын қу дала да жоқ. Ащы көл де ортақ, тұщы көл де ортақ. Ғарышқа дейінгі биіктік те ортақ. Ерлік, батылдық, адалдық, ұяттылық, арлылық, намыс-қойлық сияқты адамгершілік-адамзаттық қасиеттердің бәрі де ортақ. Біз Қытайдың ақын – қызы Ли Цин Чжаоды осындай асқарлардың биігінде көреміз.

Сол биіктерге көтеріле беру, тереңге бойлай беру, сол адамгершілік қасиеттерді толықтыра беру – ақын-жазушының бәріне ортақ арманы. Мұның екінші аты - адам жанындағы, адам рухындағы тереңдік.

Тегінде биікке көтерілу мен тереңге бойлау, деген бірі жоғары, бірі төмен тартқандай көрінгенімен ақын- жазушылар үшін оның мағынасы екеу емес, біреуі: екеуі де ой мен көркемдіктің өрісі – әрі биік, әрі терең болуын талап етеді. Идеялық және көркемдік тұтастығы дейтініміз сол биікте, сол тереңдікте ғана тоғысады. Біз қылмақ болып отырған, ақын Ли Цин Чжаоды әрқашан осыны іздеу жолында көреміз.

Қай халықтың әдебиетін, қай кездегі әдебиетті алып қарасаңыз да өз ішінде байқалатын қарайластары болады. Біз Ли Цин Чжао поэзиясының ең жоғарғы сатысында

тұрған замандастарымен қарайлас биікте көреміз. Оның ең тамаша шығармалары «Цы» жанрында жазылған. Олар ақынның жіңішке жеке еңбегі. Бұларда орта ғасырлық қытай әйелінің рухани дүниесі, оның сүттей таза сезімі, оның жан дүниесінің бойды баурап алатын әсем лиризмді орын алады.

Ақынның шығармашылығын әдетте екі кезеңге бөлуге болады. Біріншісі, ерте, яғни жастықтың көңілді шақтарына толы кезеңі, ал екіншісі, жалғыздықтан қалжыраған кезеңі деп бөлеміз. Ли Цин Чжаодың шығармашылық диапазонының кеңдігі сонша, оның терең сезімімен қатар, терең азаматтық сезімге және ерлікке толы шығармалар жазған.

Көне Қытай ақындары, соның ішінде әйел – ақындар саусақпен санарлық. Феодалдық кертартпа қоғам, әйелдерді еркектермен қатар мемлекет ісіне араласуына қатал тиым салды. Бірақ, туған елім деп ақын – қыз Ли Цин Чжао есімі бернеше мыңдаған жылдардан бері өшіп қалмай, әлі күнге дейін әдебиет тарихында жарқырап жанып, оқырмандардың сүйіспеншілігіне бөленіп келеді.

***

1. Кудря Д. «Китайские строфы»// Орфей 2001г.
2. Паунд Э. «Поднебесная»// Москва 1982 г.
3. Кравцова М.Е. «Поэзия Древнего Китая»// Москва 1994 г.
4. Историко- филологические исследования, вып.2// Москва 1972 г.

***

В статье говорится о развитии нового литературного поэтического жанра «ци» — стихов песенного типа, в основе которых лежат народные мелодии, в эпоху династии Сун.

***

In article it is said about development of a new literature poetic genre «ci» — verses of song type in which basis national melodies, during an epoch of a Sun dynasty.

Н. Абдурақын

ҚАЗІРГІ ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ ЫРЫҚСЫЗ ЕТІСТІ СӨЙЛЕМ

Әдеттегі біз сөйлеп жүрген сөйлемдердің барлығы дерлік ырықты сөйлем. Қытай тілінде ырықсыздық мағынаны білдіретін екі түрлі сөйлем болады. Бірі жай сөйлемнен ешқандай айырмашылығы болмайды, содықтан оны ырықты сөйлемнен ажырату біршама қиын. Мұндай сөйлем мағыналық жақтағы ырықсыз сөйлем деп аталады. Енді бірі 被, 叫, 让, 给, 派, 使 сияқтылармен ырықсыздық мағына береді. Мұндай сөйлем құрылымдық жақтағы ырықсыз сөйлем деп аталады.

意义上的被动句 **Мағыналық жақтағы ырықсыз сөйлем**

① Қытай тілінде мағыналық жақтағы ырықсыз сөйлемдер өте көп. Бір сөйлемнің ырықты сөйлем әлде ырықсыз сөйлем екендігін ажыратуда, әдетте мағынасына және құрлымына қарау керек. Ырықсыз сөйлемнің бастауышы кимыл- әрекеттің қабылдаушысы болады, көбінесе зат есімнен жасалады /2, 36/. Мысалы:

- ①练习做完了。
- ②报纸放在哪儿了？
- ③自行车骑走了。
- ④房间打扫干净了。

② Мағыналық жақтағы ырықсыз сөйлемнің құрылымы, құрылымдық жақтағы ырықсыз

сөйлемнің құрылымына ұқсасайды. Бастауышы көбінесе зат есімнен жасалады, баяндауышы сабақты етістіктен жасалады, сонымен бірге толықтырғыш мүше сияқты “了, 过” шақтық көмекші сөз соңына тіркеседі.

Мысалы:

- ①那件东西他拿走了。
- ②美国我们去过了。
- ③房间已收拾了。

“被” Иероглифті сөйлем 叫, 让 (跟相同的). 叫, 让 -ның мағынасы құрылымы 被 мен ұқсас кейбір сөйлемдердің баяндауыш болған етістігінің алдында сөз алды қосымшасы “被” немесе “被” иероглифінен жасалған сөз тіркесінен жасалған пысықтауыш болады. Мұндай сөйлем “被” иероглифті сөйлем деп аталады. “被” иероглифті сөйлемнің бастауышы қимыл-амалдың қабылдауышы болып келеді де, сөз алды қосымшасы “被” ден кейінгі зат есімді сөз қимыл иесі болып келеді /3, 188/. Мысалы:

- ① 敌人被消灭了。
- ② 玉宝被地主打了一顿。
- ③ 他被大家选作小组长。

“被” иероглифті сөйлемнің құрылымдық ерекшелігі

① “被” иероглифті сөйлемдегі баяндауыш-етістік сабақты етістік болуы шарт, оның үстіне оның алды артына, әдетте кейбір басқа мүшелер келуі де қажет (ол етістік қос буынды етістік болуы керек). Мысалы:

- ①他被大家说服了。(动词后有动态助词“了”)
- ②弟弟被妈妈批评了一顿。(动词后有补语)
- ③他被送进了医院。(动词后有补语, 宾语)
- ④这个办法没有被采纳。(双音节动词)

② Мүмкін қалау етістігі, болымсыздық, мезгілдік немесе болжалдық үстеулер, әдетте “被”-дің алдына келеді. Оларды “被”-дың артына қоюға болмайды. Мысалы: ①可能被他出来了。

②想要不北大风卷走, 一定的加粗缆绳。

③ “被” иероглифті сөйлемнің баяндауышы етіп қолдануға келмейтін етістіктер “把” иероглифті сөйлемге қарағанда азырақ болады. Мұның бастылары мыналар: 是, 有, 当, 在, 象, 属于, 起, 接近, 离开, 依靠, 产生 сайып келгенде “把” иероглифті сөйлемге қолдануға келетін етістіктерді “被” иероглифті сөйлемге қолдануға болады. “被” иероглифті сөйлемге қолдануға болмайтын етістіктерді “把” иероглифті сөйлемге қолдануға мүлде болмайды.

“被” иероглифті сөйлем ырықсыздықты білдіреді. Бірақ ырықсыз мағынаны білдіретін сөйлемдерге түгел 被 иероглифін қолдану шарт

емес. Бұл қытай тілі грамматикасындағы ерекшеліктердің бірі /5, 66/. Мысалы: ①文章写好了。②信发了。③电影票买着了。

把 Иероглифті сөйлем мен 被 Иероглифті сөйлемнің қарама-қарсы сипаты. “把” иероглифті сөйлем ырықты сөйлем формасында болады.

Оның негізгі сөйлем формасы мынау: 甲把乙怎么样

“被” иероглифті сөйлем ырықсыз сөйлем формасында болады. Оның негізгі сөйлем формасы мынау: 乙被甲怎么样

Ұқсас мағынаны ұқсамаған сөйлем формасы арқылы бейнелеуге болады, бейнелеу нәтижесі бір ұқсамауы, әрқайсысының қолдану орнына байланысты болады /4, 123/. Мысалы:

- ①我们把敌人一排消灭了。
- ②一阵急促的敲门声把握惊醒了。

Бұл екі мысал 把 иероглифті сөйлем де айтылған ойды 被 иероглифті сөйлем арқылы білдіруге болады, салыстырып көрсек, екеуінің айырмашылығы айқын байқалады: ①敌人一个排被我们消灭了。

②我被一阵急促的敲门声惊醒。

① 把 иероглифті сөйлемнің бастауышы қимыл иесі (қимыл-амалды қозғаушы) 把 иероглифінен соңғы сөз қолданушы (қимыл – амалды қабылдаушы) 被 иероглифті сөйлем дәл мұның керісінше, оның бастауышы-қимыл қабылдаушы, ең соңғы сөз қимыл иесі болып келеді.

② Бейнелеу тұрғысынан қарағанда 把 иероглифті сөйлем ырықтылықты күшейтеді, бастауыштың қимылданушы қалай бір жақтылы ететіндігін түсіндіреді, 被 иероглифті сөйлем ырықсыздықты күшейтеді. Бастауыштың қалай басқарылғанын түсіндіреді /1, 56/. Мысалы:

①们经过两个多小时的抢救, 终于把这位濒临死亡的老大爷救活了。

②被救活的老大爷是一位农民, 它是在进城的路上被一辆拖拉机撞伤的。

***

1. 林祥楣《现代汉语》语文出版社 1990 年
2. 卢福波《对外汉语教学实用语法》北京语言文化大学出版社 2002 年
3. 刘宝顺, 徐秀珍《现代汉语语法》新疆教育出版社 1987 年
4. 《汉哈对比语法》新疆教育出版社 1992 年
5. 徐绍建主编《大学语文导读》
6. 武汉大学出版社 2003 年

***

Бұл мақалада қазіргі қытай тіліндегі ырықсыз етісті сөйлем жан жақтылы-түсіндіріледі.

В этой статье разносторонне объясняются пассивные глаголы в предложении в китайском языке.

***

In this article the passive voice sentence in Chinese is explained from many sides.

М. У. Алсабеков

ИСЛАМСКИЕ ИДЕИ И МОТИВЫ В УСТНОМ ТВОРЧЕСТВЕ КАЗАХОВ

Казахская духовная культура уже более тысячи лет, т.е. со времени утверждения ислама на южных границах современной территории Казахстана в VIII-IX веках н.э., а затем и по всей Великой Степи, является частью общемусульманской культуры. Средневековая казахская литература (Махмуд Кашгари, Юсуф Баласагуни, Мухаммед-Хайдар Дулати и др.) - богатейшее устное поэтическое творчество: эпические сказания, легенды, дастаны и хикая большей частью восходят к книжным арабо-мусульманским истокам, поэтому преобладание в казахском религиозном фольклоре арабо-мусульманской лексики вполне закономерное явление. Персонажи казахского фольклора религиозного содержания – это чаще всего или прямые заимствования (переводы) из арабо-мусульманской литературы, или их свободные переложения, экстраполированные и интерполированные варианты (переделка, национальная адаптация), или трансформированные образы, адаптированные к местным реалиям и смешанные с исконными тюрко-казахскими легендами. Говоря одним словом – это продукт книжной арабо-персидской культуры и литературы, которая проникла в Казахстан вместе с исламом, вместе с арабской письменностью, вместе с арабским и персидским языками. Даже широко известные средневековые эпические произведения со временем приобрели под влиянием ислама своеобразный мусульманский дух. Так выдающийся казахский эпос «Кыз Жибек» в одном из казахских изданий XIX в. начинается со слов «На дороге в Мекку было в древности 7 рек, впадающих в Черное море. На берегу этого моря жил народ Джюз-Джагалбайлы, из которого происходил некий Базарбай, обладавший несметным богатством» /1/.

В устно-поэтическом творчестве казахов досоветского периода исламские идеи и мотивы занимают преобладающее место. Казахская устная фольклорная традиция включает множество разнообразных в жанровом отношении сочинений (кисса, дастаны – романические и новеллистические, хикая, байты), в основе которых лежат сюжеты и мотивы известных мусульманских легенд и сказаний, а также коранических текстов, посвященных жизнеописанию Мухаммада, его последователей и сподвижников, описанию различных событий из истории

распространения ислама, в частности, религиозных походов, прославляющих мусульманство и его победы на пути утверждения ислама.

Среди коранических персонажей, сюжетов и тем одним из самых популярных у мусульман стал пророческий ряд, который в исламе достигает сто двадцать четыре тысяч имен. Их количество в хадисах и богословской литературе варьируется, сто двадцать четыре тысяч. Коранические сюжеты и образы, составляющие содержание духовной литературы мусульман, можно подразделить как до прихода Мухаммада Посланника Аллаха (Да благословит его Аллах и приветствует!) аравийские и библейские (Зул-Карнайн, в литературной интерпретации Искандер, то есть Александр Македонский и Йусуф/Иосиф) и собственно коранические, используемые в религиозных сочинениях и в светских текстах.

Множество коранических образов вовлекается в процесс метафоризации, импульсом чему являлась метафоричность изложения в самих коранических сурах. Помимо метафор, в художественную органику мусульманских культур входят и абстрактные понятия, которые подвергаются символизации, например, числа. Так, символика числа семь, а также его производных (70) утверждаемая Кораном, в мусульманской традиции, в частности в фольклоре и письменной литературе, имеет самое широкое применение. Например, в «Кисса-и хазрет Расулнын ми'раджка конак болганы» (Повествование о том, как Посланник Аллаха (Да благословит его Аллах и приветствует!), в качестве гостя посетил небо), заключительной главе, стр. 23-24, автор брошюры Юсуф-бек-ходжа просит помощи и силы для людей у Господа, Бога Единого, Вечного, Начала и Конца всего сущего, Сотворившего из ничего сей мир со всеми его хорошими и дурными сторонами, Сотворившего горы и камни, источники и моря, пустыни и луга и 72 рода всяких плодов, луну, солнце, планеты и звезды, 7 дней и 7 ночей, воды и суши, небо и землю и все прочее. В дастане о Каһармане говорится о том, что он «родится, пери (джинны) знали за 70 лет вперед, ибо сказано было им свыше... роды продолжались 70 лет,... когда 70 женщин пошли купать богатыря, стал выслеживать его джинн..., достигши 7 летнего возраста, Каһарман стал спрашивать джиннов о своем